

sledno razvijanje neke situacije in 'nazorskih' opredelitev. Napetost obstaja v izmenjavanju telesnih, groteskno grobih in na drugi strani duhovnih, lirsko metafizičnih prizorov. Fragmentarnost tém se tako sklada z razdrobljenostjo sveta, iz katerega je mogoče jemati poljubne dele in jih sestavljati. Svet tako obenem je in ni. Strnišev pogosto dramaturško sredstvo je oblika igre v igri, ki ravno združuje to hkratno potrjeno in zanikano dejstvo — je res in ni res (resničnost kot igra, svet kot igra, v katerem sam igraš ali pa se s teboj igrajo). Strniša že v začetku pove, da nas bosta »zabavala« dva »klovna«, Pajot in Falac, napove predstavo, ki jo konča smrt z relativizacijo: »Kar ste gledali, bi lahko bilo. / Morda tudi je bilo.« Vmes pa se zvrsti več različnih iger, »predstav« in »gledališč«, ki so po svoji funkciji različne — zvižgačne šale, spomini na idealno čisto otroštvo, predvsem pa prisposode globljega bistva resničnosti. Vprašljivost sveta je povezana tudi z vprašljivostjo ljudi oziroma njihove identitete, z negotovostjo, nedoločenostjo in neznanim. Celotno strukturo Strniševe drame je prav zato težko dokončno razvozljati, pa tudi osnovna kompozicijska trodelnost se vse bolj členi v detajle, ki sestavljajo pravi mozaik. Za položaje pesmi je težko najti skupni imenovalac, po pomenu so to 'songi' posameznih oseb, ki v zanje pomembnih in odločilnih trenutkih izpovedo svojo stisko in (ali) misel o svetu. Tu spet srečamo znani Strnišev prijem variiranja in parafraziranja slovenske ljudske pesmi (Gospod Baroda), ki jo že s tem, da jo uporabi, tudi aktualizira; tokrat najdemo tudi parafraze biblijskega teksta v zvezi z Marto (ko jo karajo zaradi ugovaranja) in sploh uporabo treh znanih krščanskih imen Marte, Magdalene in Marije. S tem se veže tudi strniševska moraliteta. Zvok orgel, ki vnaša prisotnost tretje sfere — nebes, se javlja pogosto v zvezi z Marijo, ko

trpi zaradi zla in ob njeni smrti, po smrti priorja, v zvezi z vicami, ki vodijo v nebo, in v mori, ki jo doživljata morilca, zlasti Falac, ko se jima kaže smrt, prav tako tudi v mrtvaškem plesu — torej tam, kjer gre za prisotnost absolutna, ki ga bodo te osebe dosegle. (?)

Strnišev tekst odpira mnogo vprašanj, ki bi jih bilo lažje reševati s komparacijami iz njegovega celotnega ustvarjanja, tako dram kot lirike (avtor že sam omenja primerjavo s ciklom pesmi Borilnica v zbirki Zvezde); posebno poglavje bo treba posvetiti njegovemu jeziku, sploh celotni strukturi te lirike, ki se iz pesmi širi v drame in ne more biti naključna. Mimogrede naj omenim presenetljivo podobnost s poezijo Andreja Medveda Corpus hermeticum (Knjiga smrti), objavljeno v Sodobnosti št. 7, 1972, ter Lux aeterna, objavljeno v Problemih št. 109, 1972 — glede na njeno problematiko, občutje, podobo sveta in metaforiko, čeprav v drugačni obliki: vprašanj rojstva in smrti sveta, svetlobe in teme, dvojnosti, ki se združujejo, problem časa in prostora, problem snovi, telesa, ubijanja in večnega rojstva, svetlobe.

Malina Schmidt

ANALIZA SELIMOVIČEVEGA USTVARJANJA

Pisatelj Meša Selimović sodi med tiste naše ustvarjalce, o katerih so kritiki prav v zadnjih letih največ pisali in h katerim se bodo vedno znova vračali. To pa ni nič čudnega, saj so njegovi romani »Megla in mesečina«, »Tišine«, »Derviš in smrt« ter »Trdnjava« (zadnja dva sta izšla tudi v slovenskem prevodu) psihološko, dramatsko, narativno, izrazno in ne nazadnje tudi poetično tako avtohtono značajska slojevit, da dopuščajo tudi različne prijeme obravnavanja, ki so zunaj okvirov standardno literarnokritič-

nega ocenjevanja. Te, tako pomembne komponente Selimovičevega ustvarjanja je imel ves čas pred očmi tudi avtor knjige »Delovati in biti« Kasim Prohić (Činiti i biti Svjetlost, Sarajevo 1972). Pravzaprav je njegova knjiga daljši esej o Selimovičevem delu; tega Prohić ne obravnava kot »literarni fenomen«, temveč je to le iskanje in osvetljevanje določenih vprašanj, ki so temeljna za razreševanje človeške eksistence ter poskus novih odgovorov in spoznanj o njih.

Prohić torej s svojim esejem poskuša približati in razjasniti bralcu zlasti Selimovičovo filozofijo. Skozi glavne like njegovih romanov interpretira celo vrsto idej o svetu in življenju v različnih situacijah, na katera ti junaki iščejo odgovore in samostojne poti. Na vsa ta vprašanja poskuša Prohić odgovoriti skozi skrbno izbrana poglavja, in sicer se najprej ustavi pri »praznem prostoru ali ničelni točki« Selimovičevih del, išče »absolutnost ali napeti lok transcendentnosti«, se opre na glavno misel v »Trdnjavi«, »da je misel samo tvoja, a dejanje vsakogar«, pride do ugotovitve »koncentričnih krogov dogajanja«, do edinstvenega in edinega »potrjevanja v resnični ljubezni«, do obnovljenega in na novo podanega »motiva o lepoti in smrti« ter ob koncu primerja avtorja z nekaterimi drugimi ustvarjalci, ki bi lahko po njegovi hipotezi »vplivali« na njegovo ustvarjanje.

Prohić pride do zanimive ugotovitve, da Selimovičeva proza ni »eo ipso filozofska niti literarna deskripcija ali celo ilustracija določene filozofije«. Njegova filozofska miselnost se zlasti odlikuje po tem, da je »a priori« odvrгла vsako kategorično ureditev sveta in da svojo življenjskost črpa iz primarnega relativizma življenjskega stanja, pojavov, človeških postopkov in prepričanj. To se pravi, da ima pisateljeva filozofska miselnost »izkustveni karakter« in ni kategorična refleksija,

ki bi živi splet dogajanja žrtvovala strogi podrejenosti ideje. Ideja je torej vedno »posredovana«, toda ne z refleksijo, temveč z literarnim kontekstom in z odnosom »posebnih književnih danosti«. In prav to nasprotno stališče proti ustaljenim normam filozofske kategoričnosti, po Prohičevem mišljenju, še bolj poudarja modernost in izvirnost Selimovičevega ustvarjanja, kajti on ne postavlja sveta v toge okvire, temveč poskuša v svojih romanih poudariti dramatičnost srečanja človeka s svetom. Prav to pa je tudi moč in resničnost pisateljevega potrjevanja.

S tem pa se tudi približamo naslovu Prohičevega eseja »Delovati in biti«, kajti vsi glavni junaki Selimovičevih romanov so postavljeni v »precep« med razmišljanja in dejanja. Iz pasivnega stanja »zaprtih koncentričnih krogov« vsakdanjega življenja njegovi junaki skoraj vsi po vrsti nenadoma stopijo v svet akcije, spremenijo svoje življenje, »vendar je ta sprememba takšna«, kot pravi Prohić, »da jih pripelje do še bolj tragičnega gledanja na življenje«. Če primerjamo romana »Derviš in smrt« ter »Trdnjavo«, potem lahko ugotovimo določeno doslednost Selimovičeve ustvarjalnosti, kajti pisatelj je izkustvom človeškega obstoja v preteklosti dal znamenje kateregakoli polpreteklega, današnjega ali jutrišnjega časa. To je iz eseja jasno razvidno, saj se Prohić detajlneje poglobi v glavne kategorije Selimovičevega razmišljanja o oblasti, moči, ljubezni, ideologiji, socialnih pomislekih — torej kategorij, ki so večno prisotne v vsakem času in prostoru in ki so tudi danes žive in aktualne.

Zlasti zanimivo in neposredno je Prohić v svojem esej podal tudi »prazen prostor« v Selimovičevih romanih ter pri tem poudaril, da prav ta pisatelju omogoča, da kompozicija književnih elementov, ki sestavljajo linijo dramatične napetosti do vrha, kjer pride do »vozlišča« in do »osnovnega spopada«, še bolj lahko poudari spore med »raz-

mišljanji in dejanji, med posameznikom in družbo, samoiniciativnostjo in oblastjo, med resnico in dogmo in ne nazadnje med vestjo in zločinom. Tako glavna junaka v »Tišinah« in v »Trdnjavi« stojita na ničelni točki smisla, postavljena v prazen prostor spominov, »ko tisto, kar se je zgodilo, nima več realne moči«. Ta prazni prostor pa se kot simbol lahko popolnoma enači s simboli tišine, trdnjave in osamljenosti. Rešitev iz tega »prostora« je v dejanjih, s katerimi se morajo potrjevati Selimovičevi junaki in tako iz imaginarnosti preiti v realno konkretnost življenjskega bivanja. »Zunaj tega«, pravi Prohić, »je samo praznina smisla in narkotično stanje lebdenja«. Glede na to je pisec eseja »Delovati in biti« zapazil še eno pomembno komponento Selimovičevih del, ki je značilna za velike pisatelje novega, modernega romana. Selimović se namreč dobro zaveda, da ritem zunanjih dogodkov ne more biti nikoli tako intenziven in prepričljiv kot tisti v prostoru osebne človekove drame. Prav zaradi tega so njegovi liki skrbno psihološko grajeni, in to z namenom, »da bi svojo moralno čisto misel lahko dosledno spremenili v dejanje«.

Med celo vrsto motivov, ki jih zasledimo v Selimovičevih romanih, lahko ugotovimo, da njegovi junaki ne najdejo svoje notranje pomiritve. Pa vendar; pri Selimoviću je ljubezen tisto odrešujoče pomirjenje, v katero se neprestano vračajo njegovi junaki, v katerem najdejo svoje zatočišče, ali kot pravi Prohić, »motiv ljubezni je pri Selimoviću edino pozitivno določen«. To je tista oporna točka, na kateri je mogoče zasnovati smisel trajanja, to je »trdnjava« notranjega miru in pomirjenosti. Če vzamemo za primer samo junaka zadnjega Selimovičevega romana, »Trdnjave«, Ahmeta Šaba, ki za-

vrže svoje karieristično napredovanje v tedanji družbi, ker noče postati plačanec korumpiranega reda, in se odloči za mnogo težjo, a moralno čistejšo pot kljubovanja vsemogočnemu državnemu ustroju, potem vidimo, da to lahko stori le zato, ker ima vso podporo v ljubezni svoje žene Tijane.

Proti koncu eseja nam Prohić poskuša podati tudi nekatere primerjave z Andričevim, Woolfovimi in Mannovimi ustvarjanjem. Z zadnjima je primerjava nekolikanj prisiljena, medtem ko je z Andričevim »Prekletim dvoriščem« dokaj učinkovita, saj najde Prohić prav v tem delu mnogo stičnih točk s Selimovičevimi romani. Tako »preketo dvorišče« za Prohića ne pomeni samo zapor v Carigradu, temveč je to tudi »prokletstvo, trdnjava, prazen prostor in sovražna dežela«. To pa so simboli, ki sta jih tako prvi kot tudi drugi avtor črpala iz bogate zakladnice bosanske zgodovine ter jih vsak po svoje z veliko pisateljsko močjo vtkala v svoja dela. Tako Selimović kot tudi Andrić sta znala dobro izkoristiti »srečno okoliščino«, da sta se prav v Bosni srečala dva svetova — vzhodni in zahodni in da je prav to srečanje »na najširšem duhovno-eksistencialnem področju imelo poseben antropološki pomen«. Zato bi tudi v Prohićevem eseju pričakovali, da se bo dalj časa zadržal na filozofskem razčiščevanju in vplivu islama na Selimovičevo ustvarjanje ter se pri svoji analizi oprl zlasti na koran. Prav v tem pa je njegov esej ostal nedorečen.

Kljub vsemu pa lahko trdimo, da nam Prohićevo delo »Delovati in biti« v mnogočem na novo osvetljuje Selimovičevo ustvarjalnost ter nas pušča v razmišljanju, ki ne more biti nikoli enkratno in dokončno. Prav v tem pa je tudi njegova največja vrednost.

Miha Matè